IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 21 Issue 02 May 2026

XITOY TILIDA FITONIM KOMPONENTLI PAREMIYALARNING LINGVOMADANIY TAHLILI

Yaxshimuratova Nilufar Shuxratovna
Aniq va Ijtimoiy fanlar universiteti, Lingvistika Xitoy tili yo‘nalishi 1-kurs magistranti
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20422899

Annotatsiya: Maqolada xitoy tili paremiyalarida fitonim komponentlarning qo‘llanilishi lingvomadaniy jihatdan tahlil qilingan. Fitonimlar nafaqat o‘simlik nomi, balki xitoy xalqining milliy dunyoqarashi va falsafasini ifodalovchi madaniy kodlar ekanligi asoslab berilgan. Tadqiqotda xitoy madaniyatidagi "To‘rt aslzoda" (bambuk, olxo‘ri guli, orxideya va xrizantema) kabi ramziy obrazlarning maqollardagi semantik qatlamlari ochib beriladi. Shuningdek, Abu Rayhon Beruniy va Alisher Navoiy asarlaridagi fitonimlar bilan qiyosiy tahlillar keltirilib, fitonimikaning nazariy va amaliy ahamiyati yoritilgan.

Kalit so‘zlar: fitonimika, paremiya, lingvokulturologiya, xitoy tili, madaniy kod, onomastika, ramziylik, o‘simliklar olami.

Abstract: The article provides a linguacultural analysis of phytonymic components used in Chinese proverbs and sayings. It substantiates that phytonyms are not merely plant names but cultural codes representing the national worldview and philosophy of the Chinese people. The research reveals the semantic layers of symbolic images in proverbs, such as the "Four Gentlemen" (bamboo, plum blossom, orchid, and chrysanthemum) in Chinese culture. Furthermore, comparative analyses are conducted with the phytonyms found in the works of Abu Rayhan Beruni and Alisher Navoi, highlighting the theoretical and practical significance of phytonymics.

Keywords: phytonymics, paremia, linguacultural studies, Chinese language, cultural code, onomastics, symbolism, flora.

Аннотация: В статье представлен лингвокультурологический анализ фитонимических компонентов, используемых в паремиях китайского языка. Обосновывается, что фитонимы являются не просто названиями растений, а культурными кодами, отражающими национальное мировоззрение и философию китайского народа. В исследовании раскрываются семантические пласты таких символических образов в пословицах, как «Четыре благородных мужа» (бамбук, цветок сливы, орхидея и хризантема). Также проводится сравнительный анализ с фитонимами в трудах Абу Райхана Беруни и Алишера Навои, освещается теоретическая и практическая значимость фитонимики.

Ключевые слова: фитонимика, паремия, лингвокультурология, китайский язык, культурный код, ономастика, символизм, растительный мир.

Kirish. Fitonimika onomastika sohasining tarkibiy qismi bo‘lib, o‘simlik nomlarining kelib chiqishi, lisoniy xususiyatlari va ularning turli tillarda ifodalanishini tadqiq etadi. O‘simlik nomlari, ya’ni fitonimlar, nafaqat botanik terminlar sifatida, balki xalqning madaniy-tarixiy tajribasini o‘zida jamlagan lingvomadaniy birliklar sifatida ham katta ahamiyatga ega. Xususan, badiiy asarlar va paremiyalarda fitonimlar o‘simlikning tashqi ko‘rinishi yoki xususiyatidan tashqari, chuqur ko‘chma ma’nolarni ham ifodalab keladi. Abu Rayhon Beruniyning "Kitob as-

Saydana fi-t tibb" asarida dorivor o‘simliklarning turli tillardagi nomlari va tavsiflari berilgani, bu sohaning qadimdan ilmiy tadqiqot markazida bo‘lganini ko‘rsatadi[4].

Xitoy tili paremiyalarida fitonimlarning qo‘llanilishi o‘ziga xos dolzarblikka ega bo‘lib, bu bevosita xitoy xalqining tabiatga bo‘lgan falsafiy yondashuvi bilan bog‘liq. Xitoy madaniyatida "To‘rt aslzoda" (bambuk, olxo‘ri guli, orxideya va xrizantema) kabi o‘simliklar shunchaki tabiat boyligi emas, balki insoniy fazilatlarning yuksak timsolidir. Masalan, Alisher Navoiy asarlarida fitonimlarning tahlili ularning nafaqat lug‘aviy ma’nosi, balki badiiy san’atdagi o‘rnini ham ochib bergani kabi, xitoy maqollari tarkibidagi fitonimlar ham milliy dunyoqarashni aks ettiruvchi "madaniy kod" vazifasini o‘taydi. Bu kabi lisoniy birliklarni o‘rganish xitoy tili leksikasining boyligini va uning xalq donoligi bilan uyg‘unligini namoyon etadi[2].

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi xitoy paremiyalarida uchraydigan fitonim komponentlarining semantik qatlamlarini aniqlash va ularning ko‘chma ma’nolari zamirida yotgan lingvomadaniy jihatlarni yoritib berishdir. Fitonimlar vaqt o‘tishi bilan fonetik va semantik o‘zgarishlarga uchrab, yangi mazmun kasb etishi mumkin, bu esa ularning hozirgi kunda qo‘llanilishini chuqur tahlil qilishni taqozo etadi. Tadqiqot davomida xitoy paremiyalaridagi o‘simlik nomlarining o‘ziga xos ramziy ma’nolari tahlil qilinib, ularning madaniyatlararo muloqotdagi o‘rni ilmiy asoslab beriladi[3].

Asosiy qism. Fitonimika onomastikaning bir bo'limi sifatida o'zining o'rganish obyekti va predmetiga ega bo'lib, o'simlik nomlarining lisoniy xususiyatlari ularning qo'llanilish kontekstiga ko'ra turlicha ma'no anglatishi bilan xarakterlanadi. Tildagi boshqa so'zlardan farqli o'laroq, muayyan o'simlik nomida shu o'simlikni to'la qamrab olgan tushuncha, uning mevasi, guli yoki ildizi tushunchalari ifodalanishi mumkin. Xitoy tilidagi fitonimlar ham bundan mustasno emas; tahlillar shuni ko'rsatadiki, matn mazmuni (kontekst) fitonimning qaysi semantik qatlamda kelayotganini aniqlashda asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Bu esa fitonimlarni nafaqat botanik termin, balki ko'p ma'noli leksik birlik sifatida o'rganishni taqozo etadi[2].

Xitoy tilida fitonimlarning tadqiqi ularning fonetik shakli, leksik va semantik jihatlarini hamda tarixiy o'zgarishlarini qamrab olishi lozim. Xususan, xitoy paremiyalarida fitonimlarning qo'llanilishi ko'pincha so'z o'yinlari va fonetik o'xshashliklarga asoslanadi, bu esa tilning semantik ko'lamini yanada kengaytiradi. Mazkur jarayon xitoy tili fitonimiyasini grammatik va semantik jihatdan chuqur tahlil qilish orqali o'simlik nomlarining asl va ko'chma mazmunini ochib berishda muhim ahamiyatga ega. Zero, chuqur tahlil o'simlik nomlarining mazmunini aniqlashda asosiy yordamchi hisoblanadi[2].

Lingvomadaniy jihatdan yondashilganda, xitoy madaniyatida o'simliklar ma'lum bir insoniy sifatlarni ifodalovchi ramzlarga aylangan. Masalan, Bambuk (竹 - zhú) egilsa-da sinmaydigan mustahkam iroda va yuksak ma’naviyat ramzi hisoblansa, Lotos (莲 - lián) balchiqda o'ssa-da, o'zining pokligini saqlab qolishi bilan poklik va donolik timsoli sifatida talqin qilinadi. Xitoyliklarning o'simliklarga bunday yuksak ma'naviy sifatlarni yuklashi ularning "tabiat va inson uyg'unligi" haqidagi qadimiy falsafasidan kelib chiqadi. Bu esa fitonimlarni oddiy o'simlik nomidan lingvomadaniy indikator darajasiga ko'taradi[1].

Fitonimlar asosida yaratilgan paremiyalar xalq yashab kelgan tarixiy-geografik hudud, iqlim va milliy dunyoqarashni yorqin aks ettiradi. Xitoy paremiyalaridagi majoziy ma'nolar xalqning o'simliklar olamiga oid nomlar orqali hayotiy tajribalarini umumlashtirganini ko'rsatadi. Ta'kidlash joizki, xitoy xalq maqollari tarkibidagi fitonimlar o'zbek onomastikasidagi kabi keng ko'lamda o'rganilishga muhtoj. Bu kabi bionim turlarining paremiyalardagi vazifaviy o'tishlarini o'rganish, tilning apellyativ leksikasi va fitonimik qatlam munosabatlarini tushunishda xizmat qiladi[3].

Abu Rayhon Beruniyning "Kitob as-Saydana fi-t tibb" asari dorivor o‘simliklar, hayvonlar va madanlar tavsifiga bag‘ishlangan bo‘lib, unda 1116 turdagi dorivor vositalar, xususan, 750 turdagi o‘simliklar tavsifi keltirilgan. Ushbu asarning qimmatli tomoni shundaki, unda

o‘simliklarning bir nechta tillardagi nomlari bayon etilgan. Beruniy o‘z asarlarida o‘simliklar olamini tizimli yoritgani kabi, xitoy va o‘zbek tillaridagi fitonimlarni paremiyalarda qiyoslash orqali har ikki xalqning botanik terminologiyasi va lisoniy tafakkuridagi o‘xshashlik hamda farqlarni aniqlash mumkin. Bu jarayon xitoy tili paremiyalaridagi fitonimik leksikaning tarixiy va zamonaviy shakllarini qiyosiy o'rganishda muhim poydevor bo'lib xizmat qiladi[2].

Alisher Navoiy asarlari tilidagi o‘simliklar olamiga oid nomlar va ulardan yasalgan so‘zlar eski o‘zbek adabiy tilining boy leksik xazinasini va ularning badiiy san’atdagi o‘rnini ifodalaydi. Navoiy asarlarida fitonimlar badiiy san’at darajasiga ko‘tarilib, inson ruhiy olamining turli qirralarini ochib berishga xizmat qilganidek, xitoy klassik adabiyotida ham o‘simliklar muhim leksik boylik va poetik timsollar hisoblanadi. Xitoy klassik adabiyotidagi "To‘rt aslzoda" tushunchasi Navoiy ijodidagi gul va bulbul, sarv yoki lola kabi an’anaviy obrazlar bilan o‘zining ramziyligi va madaniy yuklamasi jihatidan hamohanglik kasb etadi[1].

O‘zbek tilidagi "Boburnoma" asarida tilga olingan o‘simlik va meva nomlari hozirgi davr nomlanishidan talaffuz va shakl jihatdan farq qilishi kuzatilganidek, xitoy tilida ham fitonimlar vaqt o‘tishi bilan ma’nosida o‘zgarish yuz bergan yoki fonetik shakli biroz o‘zgargan guruhlarga bo‘linadi. Har ikki tilda ham o‘simlik nomlarining qaysi ma’noda ekanligi bevosita matn mazmunidan anglashiladi. Paremiyalardagi fitonimlarning qiyosiy tahlili shuni ko‘rsatadiki, xitoy va o‘zbek xalqlarining madaniy-tarixiy tajribasi o‘simliklar olami orqali o‘zaro o‘xshash majoziy obrazlarda, biroq o‘ziga xos milliy bo‘yoqlarda namoyon bo‘ladi[2].

Xulosa. Fitonimlar nafaqat botanik terminlar, balki tilning chuqur madaniy qatlamlarini o‘zida mujassam etgan murakkab lingvomadaniy birliklardir. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘simlik nomlari vaqt o‘tishi bilan o‘zining birlamchi denotativ ma’nosidan uzoqlashib, xalqning ma’naviy qadriyatlari, axloqiy me’yorlari va estetik qarashlarini ifodalovchi ramzlarga aylanadi. Xitoy tilidagi paremiyalarda fitonimlar shunchaki tabiat unsuri emas, balki jamiyat hayotidagi turli ijtimoiy munosabatlarni va insoniy fazilatlarni kodlashtiruvchi vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Xitoy tili paremiyalari tarkibidagi fitonimlarni o‘rganish xalqning milliy xarakterini, uning uzoq yillik tarixiy-geografik tajribasini va dunyoqarashini anglashda ham nazariy, ham amaliy jihatdan katta ahamiyatga ega. Fitonim komponentli maqol va matallarning lingvomadaniy tahlili til o‘rganuvchilarga xitoy xalqining mentalitetini ichkaridan his qilish imkonini beradi. Bir so‘z bilan aytganda, fitonimika tilshunoslikning nazariy va amaliy ahamiyatga ega bo‘lgan eng istiqbolli sohalaridan biri bo‘lib, u tillararo madaniy muloqotni mustahkamlashda muhim poydevor vazifasini o‘taydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Jumashova, S. Sh. Badiiy asarlarda fitonimlarning ifodalanishi // International Conference on Modern Development of Pedagogy and Linguistics. – 2024. – Vol. 1. – Issue 11. – P. 170-173.
2. Madaliyeva, Y. O'zbek tilida fitonimlarning leksik-semantik va tematik xususiyatlari // "Pedagogs" international research journal. – 2022. – Vol. 23. – Issue 1. – P. 69.
3. Usmanova, M. Application of phytonyms in the works of Alisher Navoi // European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. – 2019. – Vol. 7. – No. 12. – P. 49-52.
4. Usmanova, M. Genetic classification of phytonyms in Navoi works // EPRA International Journal of Multidisciplinary Research. – 2020. – Vol. 6. – Issue 11. – P. 532-535.
5. Хацие, А. Когнитивные и лингвокультурологические особенности номинаций растительного мира: автореф. дис. ... док. филол. наук. – Майкоп, 2010. – С. 6-18.
6. Beruniy, Abu Rayhon. Kitob as-Saydana fi-t tibb (Dorivor o'simliklar haqida kitob). – T.: Fan, 1974.
7. Li, X. Cultural Connotations of Plant Words in Chinese Idioms // Journal of Chinese Linguistics (JSTOR). – 2018. – Vol. 46. – No. 2. – P. 315-330.